МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЙ

навчальної дисципліни «Ризикологія»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

За темою №10 «Запаси та резерви як способи зниження ступеня ризику»

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО
Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21№ 8

СХВАЛЕНО
Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.09.21№ 2

ПОГОДЖЕНО
Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21№8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління,
протокол від 31.08.21№ 1

Розробники: старший викладач циклової комісії економіки та управління, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Харченко М.В.

Рецензенти:

1. Голова циклової комісії економіки та управління к.е.н., спеціаліст вищої категорії, старший викладач – методист Цимбалістова О.А.
2. Викладач циклової комісії управління та адміністрування, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Пушкарь О.І.

План лекції:

1 Структура та види резервів і запасів
2 Резервування грошових засобів на покриття випадкових витрат
3 Моделі оптимізації ступеня ризику та деякі стратегії формування запасів і резервів

Рекомендована література:

Основна:

1. Азаренкова Г. М. Аналіз моделювання і управління ризиком (в схемах та прикладах) : навч. посібник / Г. М. Азаренкова. – Львів : Новий світ-2000, 2011. – 240 с.
2. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
3. Даниленко А. Очікувані зовнішні фактори розвитку та ризики для української економіки у 2011-2012 роках / А.Даниленко, В. Домрачев // Вісник НБУ, травень 2011. – С. 10 – 15
4. Донець Л. І., Шепеленко О. В., Баранцева С. М., Сергєєва О. В., Веремейчик О. Ф. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків. Навч. посіб. / За заг. ред. Донець Л. І. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
5. Попова О.Л. Навчально-методичні рекомендації для самостійного вивчення дисципліни «Управління ризиками в інноваційній діяльності». – К. НУБіП України, 2015. – 44 с.\
6. Ризик-менеджмент у фінансовій сфері: навч. посібник / МОН України, Уманський ДПУ імені Павла Тичини; уклад. М.А. Слатвінський. Умань: Візаві, 2017. 395 с.
7. Чорноморченко Н. В. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків : навч.-метод. посібник для сам. вивчення дисц. / Н. В. Чорноморченко, І. С. Іванова, Н. С. Приймак. – Львів : Магнолія-2006, 2010. – 260 с.

Допоміжна:

8. Ковальчук Н.П. Економічні ризики: класифікація, принципи і способи оцінювання / Н.П. Ковальчук // Актуальні проблеми економіки. - №10 (124). – 2011. – С. 31-37.
9. Маховикова Г.А. Анализ и оценка рисков в бизнесе: учебник и практикум / Г.А. Маховикова, Т.Г. Касьяненко. – М.: Юрай, 2013. – 416.
10. Машина Н.І. ”Економічний ризик і методи його вимірювання ”: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003.
11. Мостенська Т. Л. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства / Т. Л. Мостенська, Н. С. Скопенко / Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3 (7). – С. 72– 79.

12. Правдюк Н.Л. Довгострокове іпотечне кредитування в аграрній сфері економіки: можливості та ризики // Економіка АПК. – 2011. - № 11. - С.51-56.
13. Резнікова О.О. Проблеми стійкості України до глобальних ризиків: економічний аспект / О.О. Резнікова // Стратегічні пріоритети, №1(26). – 2013. – С. 61-65.
14. Феленчак Ю.Б. Історичні аспекти формування ризику як категорії суспільних досліджень / Ю.Б. Феленчак // Сталий розвиток економіки. - №1. – 2012. – С. 48-52.
15. Шепеленко О.В. Управління підприємницькими ризиками суб'єкта господарювання/ О.В.Шепеленко // Економічні науки: Вісник ДонНУЕТ. – 2011. - № 4(52), с. 189-199.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:
16. Сірік І. П. Методичні підходи до обґрунтування управлінських рішень. Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=623.
17. Наукова бібліотека ТДАТУ http://www.tsatu.edu.ua/biblioteka/
18. ISO 31000 Менеджмент рисков. URL: https://www.iso.org/ru/iso31000-risk-management.html

10.1 Структура та види резервів і запасів

Управління запасами пов'язане з проблемою досягнення оптимальної рівноваги між двома конкуруючими чинниками: мінімізацією капіталовкладень у запаси та максимізацією рівня надійності обслуговування споживачів продукцією даного підприємства.

Матеріальні запаси можна умовно розподілити на три види.

Перший вид — *страховий запас готової продукції* на складі, призначений для компенсації коливань попиту на ринку.

Запаси позитивно впливають на стимулювання попиту, оскільки дилери впевнені, що в будь-який момент вони швидко одержать необхідний обсяг певного товару.

Проте необхідно враховувати і негативний вплив запасу на фінансовий стан фірми (підприємства), бо в запасах підприємство фактично «заморожує» частину засобів, вилучаючи їх з обороту.

Другий вид — *страховий виробничий запас* сировини, матеріалів і комплектуючих виробів.

Під *страховим виробничим запасом* розуміють запас, призначений для запобігання ризику раптової зупинки виробництва внаслідок несвоєчасної доставки сировини, матеріалів і комплектуючих виробів.

Обсяг цього запасу залежить лише від того, наскільки гарантованим і стабільним є забезпечення підприємства.

Третій вид — *динамічний виробничий запас*, що являє собою запас матеріалів і комплектуючих виробів, який формується з певною періодичністю і в певних обсягах.

Головною метою створення динамічно формованих запасів є зниження прямих виробничих затрат (збитків) при стабільному забезпеченні виробництва необхідним обсягом сировини, матеріалів і комплектуючих виробів.

10.2 Резервування грошових засобів на покриття випадкових затрат

Створення резерву грошових засобів на покриття випадкових затрат — це один із способів зниження ризику, який передбачає встановлення співвідношення між потенційним ризиком і величиною затрат, необхідних для подолання збоїв у виконанні зобов'язань (проекту).

Для визначення обсягів грошей на покриття випадкових затрат (збитків), переоцінки їх в процесі роботи над проектом і уточненням суми резерву на основі фактичних даних можуть бути використані всі викладені у попередньому матеріалі методи якісного і кількісного аналізу ризику.

Визначення структури резерву на покриття імовірних непередбачуваних затрат проводиться за допомогою одного з двох можливих способів.

Згідно з першим способом резерв ділять на дві частини:

- *загальний*
- *спеціальний*.

Загальний резерв повинен покривати зміни в кошторисі, добавки до загального обсягу грошей по контракту та інші елементи.

Резерви, узгоджені в контракті на покриття ймовірних затрат (збитків)

Спеціальний **резерв** складається з надбавки на покриття зростання цін, зростання затрат по окремих позиціях, а також на сплату позовів по контрактах.

Згідно з другим способом структура резервів передбачає визначення імовірних затрат (збитків) по видах затрат, наприклад на заробітну плату, матеріали, субконтракти.

Визначення структури резервів на покриття ймовірних збитків (затрат)

10.3 Моделі оптимізації ступеня ризику та деякі стратегії формування запасів

Різновиди задач управління запасами та їх складність зумовили створення великої кількості математичних моделей, ефективне використання яких неможливе без застосування економіко-математичних методів та ЕОМ.

Найістотнішим чинником, який необхідно враховувати при розробці моделей управління запасами, є час.

Статичні моделі управління запасами **лише наближено** відповідають реальним умовам. Більш **точний розв'язок** може бути одержаний на базі використання **динамічних моделей.**

Окрім того, в переважній більшості реальних задач попит є випадковою величиною, розподіл імовірності якої може бути як відомим, так і невідомим. Внаслідок цього виникає економічний ризик, зумовлений невизначеністю, стохастичністю щодо величини попиту.

Величина ризику може бути визначена як відхилення потреб у запасах від середньої (сподіваної) величини.

Модель М. Міллера і Д. Орра

Утримання певного обсягу грошових засобів на банківському рахунку або ж у формі готівки в касі компанії (фірми) є важливим для нормального її функціонування.

Грошові засоби потрібні компаніям для регулювання різного роду зобов'язань. Утримання ж надмірного обсягу грошових засобів може бути чинником, що знижує загальну ефективність господарювання компанії (підприємства).

Оптимізація величини грошових засобів реалізується за допомогою різних методів.

Модель М. Міллера і Д. Орра має імовірнісний характер — потоки чистих доходів і видатків трактуються як випадкові змінні величини, закон розподілу яких може бути описаний параметрами:

1) математичним сподіванням (середньою величиною);
2) дисперсією (варіацією).

Приймається також гіпотеза, що функція розподілу потоку чистих грошових надходжень і видатків має нормальний закон розподілу.

Головними у моделі є три величини: оптимальна величина сальдо грошових засобів x^*, їх максимальний рівень $x_{\max}$ і мінімальний рівень $x_{\min}$. Причому мінімальний рівень $x_{\min}$ задають менеджери підприємства, а решту величин x^* і $x_{\max}$ визначають за допомогою моделі.

Остаточні результати.

При заданому рівні величини $x_{\min}$, значення x^* та $x_{\max}$ можна обчислити за формулами:

$$x^* = \sqrt[3]{\frac{3K_s\sigma^2}{4k_m}} + x_{\min},$$

та

$$x_{\max} = 3 \cdot \sqrt[3]{\frac{3K_s\sigma^2}{4k_m}} + x_{\min} = 3x^* - 2x_{\min},$$

де K_s — стала величина обсягу однієї угоди щодо продажу цінних паперів чи отримання позики; k_m — величина втрачених можливостей, пов'язана з утриманням сальдо грошових засобів (дорівнює нормі відсотку, яку можна було б отримати, купивши цінні папери); σ — середньоквадратичне відхилення потоку чистих грошових надходжень.

Модель формування оптимального резерву

Задача управління запасами в умовах невизначеності та зумовленого нею ризику вимагає визначення оптимального резерву.

Одним з простих способів, що дає змогу вирішити проблему резерву, є застосування принципу гарантованого результату, тобто обрання досить великого резерву, який гарантує мінімальний ризик.

Це може призвести до так званого ризику невикористаних можливостей — великі резерви пов'язані з відволіканням значних коштів. Тому вводяться додаткові гіпотези.

Зокрема, в основу розрахунку необхідного резерву закладається поняття допустимого ризику — ймовірності того, що потреба в запасах не перевищить наявного резерву.

Вводиться поняття *коефіцієнта ризику* $\boldsymbol{p_z}$, який виражає імовірність того, що потреби у запасах виявляться незабезпеченими через недостатність резерву. Значення коефіцієнта ризику $\boldsymbol{p_z}$ вибирається не більшим від певної фіксованої величини α — порогу дозволеності.

Позначимо через V потребу в продукції між двома поставками, через m — розмір постачання (розмір партії).

Сформулюємо задачу.

Необхідно визначити такий обсяг резерву K, щоб коефіцієнт ризику p_z, тобто ймовірність того, що резерв виявиться недостатнім (іншими словами, — ймовірність появи дефіциту), був би не більшим від заданого значення порогу дозволеності, тобто:

$$\alpha \geq p_z = P(V \geq m + K) = P(V - m \geq K) = 1 - P(V - m < K)$$
$$\Rightarrow P(V - m < K) \geq 1 - \alpha.$$

Для визначення величини K потрібно знати закон розподілу випадкової величини V. Припустимо, зокрема, що потреба в запасах, тобто величина V, розподілена за нормальним законом розподілу з параметрами m та σ, де m — сподіване значення, σ — середньоквадратичне відхилення.

Поклавши $U = (V - m)/\sigma$ (тобто здійснивши нормування випадкової величини V), $K = u_\alpha \cdot \sigma$ і враховуючи, що функція щільності розподілу ймовірності випадкової величини U — це функція Гауса, отримуємо:

$$1 - \alpha \le P(V - m < K) = P(V - m < u_\alpha \sigma) = 0.5 + \Phi(u_\alpha),$$

де $\Phi(x)$ — функція Лапласа. Отже:

$$\Phi(u_\alpha) \ge 0.5 - \alpha \Rightarrow u_\alpha \ge \Phi^{-1}(0.5 - \alpha),$$

де $\Phi^{-1}(x)$ — функція, обернена до $\Phi(x)$.

Отримуємо, що резерв, який відповідає коефіцієнту ризику $p_z \le \alpha$, повинен дорівнювати щонайменше $K = (V - m) = u_\alpha \cdot \sigma$.

Можна зробити висновок, що розміри резерву K визначаються прийнятим коефіцієнтом ризику та коливанням (розкидом) потреб у запасах, що характеризуються середньоквадратичним відхиленням σ.

Величину σ можна наближено визначити на базі статистичної обробки значень попиту у попередні періоди.

Вище наведено один з простих методів урахування ризику.

Однією з проблем, що ускладнює задачу, є проблема обрання конкретного раціонального значення коефіцієнта ризику.

Тут ефективно можуть застосовуватися, зокрема, експертні процедури та теорія корисності, що дає змогу відобразити й врахувати відношення суб’єктів прийняття рішень до ризику тощо.